

զուական միջավայրերից գալով ու մտնելով հին հայերէնի հասարակաց դանձարանը, օգտագործուած են նախագրական հայի լեզուական տնտեսութեան մէջ երկու տարբեր դասակարգներ ներկայումս համար, միայն թէ փոխանակ և ունեցող (հալր) ձեւն ուղղականի համար կերպելու (համ. պաշտաւն), նա կերպարկած է յ ունեցող ձեւը (հայր) եւ ընդհանրական հալր ձեւը կերպարկած է սեռականի համար: Այս օրինակի վրայ մի անգամ եւս պայծառօրէն երեւում է, որ ո՛չ թէ տ-ն է «դառնում» յ կամ ւ, այլ տ-ին փոխարինում են յ-ն եւ ւ-ը: Այստեղ մինչեւ իսկ շեշտի փոփոխութիւն չկայ. հա՛տար (pater) ձեւի տ-ը միշտ նոյն պայմանների մէջ է. նա դրոշմուած է երկու ձայնաւորի միջեւ եւ գալիս է շեշտից յետոյ: Բայց ինչպէս տեսնում էք՝ միեւնոյն տ-ն է, որ միեւնոյն պայմաններէ մէջ տուած է կ'ամ յ, կ'ամ ւ: Պարզ է, որ մենք գործ ունինք երկու տարբեր լեզուական միջավայրերի հետ, որ ընկած բաղաձայններն փոխարինում են թէեւ լծորդ, բայց տարբեր ձայներով, որ են՝ յ եւ ւ²:

Ն. ԱՂԱՆԵՆ

ՅՓԵՍՈՍԻ ԵՐՐՈՐԳ ՏԻԵՋԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

(1500 ԱՄԵՆՅ ՏՆԵԳՎՈՐԶԻ ԱՌԹԻՒ)

Եփեսոս, Յոնիական հինաւորաց այս ոստանը, ուր դարեր շարունակ հեղին սերունդներ գրոհ կու տային Մեծին Արտեմիսի ուխտադիր, ուր ազոստեան դարու կենցաղատէր հոռիմայեցիք հեշտ անուրջներու դրախտալայրն կը փնտռէին, ուր երբեմն Տարսոնեան փողն ամենեցուն նորոգումն ի Քրիստոս կը տարփողէր, 15 դար յառաջ ա՛յսօր յաղթական Եկեղեցւոյ հովուապետներու հիւրամեծարը կ'ըլլար:

431 Յունիսին ժամագրալայրն եղած էր այն՝ քրիստոնեայ աշխարհի հովուապետներուն. ո՛չ մեծին Արտեմիսի ընծայարբեր, այլ Աստուածածին Կուսին պատուադիր ըլլալու:

Կոստանդինուպոլիս, Աղեքսանդրիա, Երուսաղէմ, Հռոմ² եւ Անտիօք համար

² Հ.մ. նաեւ հայրական, մայրական եւ հօրական, մօրական նոյնաբո՛ղք եւ նոյնիմաստ կազմութիւնները:

խմբուած էին այն տեղ: Չանագան էին խորհուրդները, պէսպէս ակնկալութիւնները:

Ի՞նչ էր օրուան հրատապ հարցը, ի՞նչ այս շարժման դրդապատճառը:

Համաշխարհական էր յուզմունքը. կայսերատուր՝ հրամանը. կայսերանիստ մայրաքաղաքին հովուապետին դէմ, վարդապետական փափուկ հարցի մը շուրջը:

Ճարտասանն իւր հրեղէն խօսքերուն ապաստան իբրեւ աստուածարան իջած էր հրապարակ. հաւատքն ամբաստնելու յաւակնութեամբ ձեռք տուած հիմքին՝ ամբողջ կերտուածքը քայքայման վտանգի էր մատնած:

Նեստոր, անտիօքեան դպրոցի ազատ մտածողներու այս համբակը, հաղիւ կայսերանիստ մայրաքաղաքին աթոռն բարձրացած, դժբախտ անխոհեմութիւնն էր ունեցած դպչելու հաւատացեալներու մէկ փափուկ ջիւղին, որ ընդհանուր ցնցում էր յառաջ բերած:

Ինչպէս շատ եկեղեցիներու, նոյնպէս Բիւզանդիոնի մէջ առանձին յարգանք կը վայելէր ամենասուրբ Կոյսն Մարիամ: Այն տեղ առաւելագէս սիրելի էր եղած հռչակել Կոյսն Աստուածածին: Կուսին այս տիտղոսը սերունդէ սերունդ նուիրագործուած էր Եկեղեցւոյ Հայրերէն եւ ունէր իւր հիմք ստոյգ վարդապետութեան մը վրայ: Եթէ Աստուծոյ Բանը մարմնացած է ի Քրիստոս եւ եթէ Քրիստոս Մարիամի կը պարտի այն ամէնը, ինչ որդի մը իւր մօրը կը պարտի, ապա Մարիամ ամենայն իրաւամբ մայրն է նաեւ Աստուածային Անձին, մէկ խօսքով Աստուածածին է: Կուսին այս յորջորջումը, որ Կ. Պոլսոյ հաւատացեալներուն ընտելական էր արդէն, դոնէ մի եւ նոյն աստիճանով ընտանի չէր Անտիօքի քրիստոնեաներուն: Այս աւելի տրամաբանող քաղաքը հաւատքի կարեւոր կէտի մը՝ մարդեղութեան խորհրդոյն բացատրութեան մէջ կ'ընթանար իւր ինքնուրոյն ճանապարհը. կը սիրէր խոտիւ դանաղանել ի Քրիստոս մարդկային բնութեան եւ աստուածային Անձին ստորոգելիները: Նեստոր սնած այսպիսի մթնոլորտի մէջ՝ այժմ ի Կ. Պոլիս նորալուր կը գտնէր «Աստուածածին» յորջորջանքն եւ անհամապատասխան իր տեսութիւններուն, զոր ունէր մարմնացեալ Բանին վարդապետութեան մասին: Անխորհուրդ յարձակումով փորձեց խախտել այս հա-

ւատքը: Բայց տեսաւ իր դէմ ոսոխ կանգնած ոչ միայն Մայրաքաղաքին ժողովուրդն, այլ եւ ամբողջ Եգիպտոսն եւ Արեւմուտքը: Յեցած արքունիքի վրայ՝ յամառեցաւ Նեստոր. չուզեց նահանջել:

Ինչպէս երբեմն Արիոս յանձին Աթանասի, նոյնպէս այժմ Նեստոր յանձին Կիւրղի դտաւ իւր ախոյեանը:

Եփեսոս ընտրուած էր ռազմադաշտը. այն տեղ պիտի տրուէր որոշիչ ճակատամարտը: Դէպի հոն կը յառաջանար Նեստոր իւր համախոհներով՝ թիկունքը յեց արքունիքին: Դէպի հոն կը նաւէր Եգիպտացի ձեռքին լիազօրադիրը Յաւիտենական քաղաքի հովուապետին, որ կարգած էր զինքը հրամանատար ողջամիտ կողման: Անտիօք նախանձարեկ Աղեքսանդրացւոյն արտօնութիւններէն, կը խորհէր դաւաճանել. իր աշակերտին յախուռն ընթացքին թէպէտ անհաւան, բայց չէր ուզեր նաեւ հանդուրժել Կիւրղի ոսնձգութիւններուն Բիւզանդական հողին վրայ, զոր իւր ազդեցութեան տակ կ'ուզէր զխոնալ:

Հակառակ ամէն դժուարութիւններու 431, Յունիս 22ին բացուած հրատարակեց Կիւրղի Երրորդ տիեզերական ժողովը: Առաջին նիստին մէջ իսկ դահլնկէց յայտարարուեցաւ Նեստոր իւր «ամբարիշտ» վարդապետութեանը համար:

Ոչ առանց տաղնապալից ժամերու ընթացաւ ճակատամարտը: Կիւրղի էր ստանձնած կուսին ծանրութիւնն եւ տապը. որ աներկիւղ մնաց հաստատուն ասպարէզին վրայ՝ ամէն դժուարութեանց դիմադրու: Առաջին օրէն իսկ զետակն եղած հակառակորդին վարդապետութեան կարկնուուն կէտին, տեղաց նեստորն իւր կապարձէն անխնայ: Ինչպէս Աղեքսանդրացին Աթանաս $\delta\rho\sigma\theta\sigma\iota\sigma$ = համադոյակից բառին պաշտպան կանգնած անհուսն՝ փրկեց Բանին աստուածութեան վարդապետութիւնը ողջանդամ, այսպէս նաեւ Կիւրղի Աղեքսանդրացի $\theta\epsilon\sigma\theta\chi\omicron\varsigma$ = աստուածածին յորջորջանքին ջատագով՝ եղաւ Բանին մարդեղութեան վարդապետութեան աստարարը:

Կայթեց Եփեսոս ի լուր յաղթութեան համբաւին. զիչերային աղջամուղջը փարատեցաւ ջահարոյց լուսաւորութեամբ. յաղթական քայլերով առաջնորդուեցան հերոսներն իրենց հանգստարանները. խանդավառ ծա-

փահարութեամբ ողջունուեցաւ անոնց վերադարձը հայրենիք:

Չուր անցան հակառակորդ կողման ճիւղերը, ի դերեւ հանելու Սիւնհոդոսին վճիռը: Կաթողիկէ վարդապետութիւնը նուաճեց մտքերը. յաղթութեան դրօշը կը ծածանի ահա 15 դարէ ի վեր՝ կրելով իւր վրայ «Աստուածածին» նշանաբանը ոսկեգիր:

Եթէ ընդհանրական Եկեղեցւոյ համար նշանակալից էր վայրկեանը, եւ ժողովոյն վճիռն եղաւ Կանոն հաւատոյ՝ յայտնեալ ճշմարտութեան ճշգրիտ բացատրութեան համար, նոյնը առաւելագոյն չափով իբր փարոս լուսավառ փայլեցաւ հայ Եկեղեցւոյ համար, մշուշապատ ծովու անդունդէն անվթար առաջնորդելու հայ նաւը դէպի խաղաղ նաւահանգիստ:

Հայոց Եկեղեցին իւր զարգացման նոր դարաշրջանը կ'ապրէր: Սահակ եւ Մաշտոց նոր էին հիմ դրած հայ գրականութեան. եւ աշակերտները կը գեղեցիկն դեռ եւս օտար երկրի տակ՝ համբարելու սերմեր հայրենի անդաստանին համար: Պատու էր հոն երկիրը, մոայլ ամպեր մթաղնած էին մտքերը: Մասնաւորապէս Եգեսիա եւ Կ. Պոլիս, ուր դիմած էին մերիկներն՝ աւարելու օտար ժողովուրդներու մտաւոր դանձերը հայրենիքի համար, պաշարուած էին ամպրոպներէ. եւ հողմայոյցները, որոնք 429—436 տարիներու աղիտարեր մրրիկներն յառաջացուցին, այս մթնոլորտին մէջ էին կազմուած:

Առանց Եփեսոսական Սիւնհոդոսի ճառագայթած լուսին պիտի չկարենային սերմնազաւաքներն որոշել ցորենահատն որոմէն եւ հայրենիքի արօրագիր ահօսարեկ դաշտերն պիտի ընդունէին սերմերն որոմնախառն. առանց փարոսի լուսարձակ առաջնորդութեան պիտի չկարենային ակաղճուն նաւերն անվթար թափել բեռները նաւահանգիստ:

Նեստորի ամբարիշտ վարդապետութիւնը չգտաւ ոտնկոխ Հայաստանի մէջ:

Առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ պիտի դառնայ պատմական անցեալի այս էջը, որ բարեբախտաբար ոսկի տառերով է գրուած:

Հ. Ն. ԱՂԱՆԵՆ

